تحلیل محتوای کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم دورهٔ ابتدایی و میزان انطباق آنها با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی ملی

محمدرحیم نوری[۱]
دکتر محمدعلی احمدوند[۲]
دکتر محمد غفاری[۳]

چکیده

هدف این پژوهش تحلیل محتوای کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم دوره ابتدایی(سال تحصیلی ۹۵ -۱۳۹۴) و بررسی میزان همخوانی آنها با شایستگیهای پایه سند برنامه‌درسی ملی (تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق) است. برای گردآوری داده‌ها از روش سندکاوی (کتابهای درسی) استفاده شده است. برای محاسبه فراوانی، بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت، روش آنتروپی شانون به کار رفته است. جامعه و نمونه آماری، کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی بود. با بررسی ۱۳۸۱ جمله به عنوان واحد تحلیل، این نتیجه حاصل شده است که مؤلفه‌های علم، ایمان، تعقل، عمل و اخلاق به ترتیب ۳۴/۸۴، ۲۰/۲، ۲۲/۶، ۱۴/۸۵و ۷/۵۳ درصد فراوانی را داشته اند. در این کتابها بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه عمل (۰/۴۰) و کمترین مربوط به مؤلفه اخلاق(۰/۰۴۸) به دست آمده است. فراوانی و اثربخشی مؤلفه اخلاق کمتر از حد انتظار بود. با عنایت به رویکردهای مطرح شده در سند برنامه درسی ملی، مبنی براینکه انتخاب و سازماندهی محتوا باید به گونه ای باشد که کتابهای تالیف شده در عرصه علم، عمل و اخلاق به صورت یکپارچه و به هم پیوسته ارائه شوند تا زمینه کسب معرفت و شکل‌گیری دو صلاحیت مبنایی یعنی تعقل و ایمان را فراهم کنند، این پژوهش نشان داد که توزیع بعضی عناصر پنجگانه در محتوای کتابها و واحدهای تحلیل از تعادل و انطباق کمتری برخوردار است. پیشنهاد می‌شود برای هماهنگی بیشتر با اهداف سند برنامه درسی ملی، عناصری که در محتوای کتابهای مورد مطالعه، از ضریب اهمیت و بار اطلاعاتی کمتری برخوردارند، بیشتر مورد توجه قرارگیرند.

کلید واژگان: تحلیل محتوا، سند برنامه‌درسی ملی، کتابهای هدیه‌های آسمان، شایستگیهای پایه

تاریخ دریافت: ۹۶/۱۰/۱۹ تاریخ پذیرش: ۹۷/۷/۹

۱. دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اراک mrnouri@azad.ac.ir
۲. دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب، دانشکده علوم انسانی (نویسنده مسئول) ma_ahmadvand@azad.ac.ir
۳. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد چالوس، دانشکده مدیریت m.ghafari51@gmail.com

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

مقدمه

همزمان با نهادینه شدن نقش و اهمیت تعلیم و تربیت در توسعه جوامع و بالندگی نسل جوان و نوجوان، تلاشهای بسیاری برای قانونمند کردن این فرایند خطیر آغاز شده و تعلیم و تربیت به انشعابات متعدد تقسیم شده است. در این میان، برنامه‌های درسی به مثابه قلب نظام تعلیم و تربیت و ابزاری در جهت تحقق اهداف آموزش و پرورش بیشتر مورد توجه قرارگرفته است (فتحی‌واجارگاه، ۱۳۹۲). برنامه‌ریزان تعلیم و تربیت بیش از هر چیز وظیفه دارند، دیدگاه خود را نسبت به برنامه درسی و فرایند یاددهی – یادگیری شفاف کنند. بنابراین در برنامه درسی باید به ویژگیهای عصر جدید که عصر فناوری و ارتباطات است، توجه شود. فناوری سبب شده که دانش‌آموزان در هر زمان و مکان درمعرض هجمه اطلاعات در عموم حوزه‌ها قرار گیرند. این فضا نیازمند یک برنامهٔ تربیتی است که توانایی عقلی و خردمندی دانش آموزان را افزایش دهد تا هنگامی که درمعرض انواع باورها و توفانهای تبلیغاتی توانمند هستند، دلبستگی و محبت آنان نسبت به خداوند و الگوها و مظاهر مذهبی بیشتر شود تا در شبیخون فرهنگی مقاومت کنند(سلیمان نژاد،۱۳۹۲). براین اساس، در نظام آموزشی رشد و تثبیت باورهای دینی به‌طور اعم در جامعه و به‌طور اخص در مورد دانش آموزان، یکی از مسائل اساسی و مهم کشور است. نهادهای گوناگونی می‌توانند در امر درونی کردن ارزشهای دینی نقش داشته باشند، اما اهمیت مراکز آموزشی در این میان بیشتر از سایر نهادهاست، به ویژه اینکه در نظام جمهوری اسلامی ایران به مدارس و تربیت دینی، اهمیت ویژه داده می‌شود، زیرا مراحل اولیه رشد و تکوین شخصیت در دوران کودکی و نوجوانی تثبیت می‌شود و گاهی برای تمام عمرباقی می‌ماند(نصیری و همکاران،۱۳۹۰). یکی از قلمروهای حساس و تاثیرگذار در این دوره، تربیت دینی است. بر این اساس، کمک به تربیت دینی کودک به منظور ایجاد سلامت معنوی در او، در ارتباط متقابل با دیگر جنبه‌های رشد صورت می‌گیرد. آشنایی کودک با مفاهیم دینی از همان سنین کودکی، تاثیر بسیار بر شخصیت او می‌گذارد و به زندگی آینده او جهت می‌دهد (سجادی،۱۳۸۴) چرا که کودکی، آغاز حرکت و تلاش برای زیستن است؛ مرحله ای است که باید آن را به خودی خود به رسمیت شناخت. کودک، انسانی است مستقل با احساسات و خصوصیات خوب انسانی. با این همه کودکی مقدمه نوجوانی و جوانی مقدمه بزرگسالی است و اساس زندگی بزرگسالی به کیفیت دوره کودکی بستگی دارد. این کیفیت نیز به چگونگی تعلیم و تربیت در این دوران بستگی کامل دارد. در این دوره است که شخصیت، منش و رفتار کودک و رشد جسمانی، عقلانی و فرهنگی وی براثر ارتباط با سایرین

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

شکل می‌گیرد (قاسمی و کاظمی، ۱۳۹۳). ارزشها و باورهای دینی، کششها و نیازهای دانش آموزان را درجهت صحیح هدایت و خواسته‌ها و تمایلات آنها را اصلاح می‌کنند و انسانهایی برای جامعه تربیت می‌کنند که قادر به بالندگی جامعه خودشان هستند. یکی از ضرورتهای تربیت دینی ارائه راه‌حل عملی و برنامه‌ای جامع برای زندگی سالم پیش روی نسل امروز است؛ نسلی که می‌خواهد در دنیای امروز زندگی ارزشی داشته باشد، یعنی زندگی عزتمندی که نه‌تنها احساس حقارت و کمبود شخصیت نکنند، بلکه با سربلندی، حضوری مؤثر در جامعه داشته باشند و به رضایت درونی برسند. این آموزش باید با زندگی دانش آموزان پیوند یابد و با آن درآمیزد(سلیمان نژاد،۱۳۹۲). لذا باید اذعان کرد که جریان تعلیم و تربیت دینی از طریق نهادهای رسمی، یکی از مهم‌ترین و شاید هدفمندترین بخشهای تعلیم و تربیت است که تأثیر آن را به‌گونه‌ای همه‌جانبه می‌توان در تمام ابعاد جسمانی، عقلانی، عاطفی، معنوی و اخلاقی برای دستیابی به انسان کامل موردبحث قرارداد، چراکه این نهاد به مدت دوازده سال به‌صورت دوسویه و رودررو، ارتباطی نزدیک و زنده را با مخاطب خود ایجادمی‌کند. بنابراین مسئولان به‌منظور محقق ساختن شرایط مطلوب برای پرورش نسلی با ایمان و مذهبی، موظف‌اند با فراهم کردن برنامه اصولی، امکان شکوفا کردن استعدادهای نهفته دانش‌آموزان و تربیت فطرت خداجوی آنان و هدایت آنها به‌سوی کمال الهی را فراهم آورند (کشاورز،۱۳۸۷).

باتوجه به جایگاه تربیت دینی، امروزه، درس دینی جزء جدایی‌ناپذیر برنامه درسی مدارس کشور ما به شمار می‌رود و اهمیت این ماده درسی حتی پیش از انقلاب هم به‌خوبی احساس می‌شده است و کسانی بوده‌اند که با تلاشهای آنان، نهاد آموزش‌وپرورش رسمی آن زمان کشور را به گنجاندن مادهٔ درسی با عنوان «تعلیمات دینی» مجاب می‌کرده‌اند (قاسمی و کاظمی، ۱۳۹۳). عواملی همچون کتابهای درسی دینی هر یک دارای سهم ویژه ای در تاثیرگذاری بر دانش‌آموزان بوده است (شکاری و همکاران،۱۳۹۳). کتابهای درسی، دانش آموزان را در معرض عقاید و افکار گوناگون قرار می‌دهند (نوریان،۱۳۹۰)، از این رو کتابهای «هدیه‌های آسمان» با هدف آشنایی دانش آموزان با مفاهیم دینی و ایجاد نگرش و باور مذهبی در آنان، جزء اساسی‌ترین دروس دوره ابتدایی به شمار می‌روند. از آنجا که دوره ابتدایی بهترین فرصت برای تربیت دینی کودک است، می‌توان به سهولت مطالب و نکات اخلاقی پیچیده را به صورت عینی در قالب داستانها، تمثیلها و اشعار ساده به کودکان آموزش داد. بنابراین برنامه‌ریزی در محتوای این کتابها بسیار مهم و حساس است(جام خانه،۱۳۹۰). در ایران بیشتر فعالیتهای آموزشی در چارچوب کتابهای درسی صورت می‌گیرند و

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

اکثر تجربه‌های آموزشی دانش آموزان و معلمان، بر محور آن سازمان‌دهی می‌شوند و کتاب درسی نماد برنامه‌درسی رسمی و یکی از مهم‌ترین منابع یادگیری دانش‌آموزان درطول نظام آموزشی است (عریضی و عابدی، ۱۳۸۲). با تحلیل محتوای کتابهای درسی، نقاط قوت و ضعف محتوا آشکارتر می‌شود و ضرورت ایجاد یک برنامه استاندارد و سازمان یافته، بیشتر احساس می‌شود. به همین دلیل اهمیت کتابهای درسی تنها از جنبهٔ ابزار آموزشی مطرح نیست، بلکه کاربرد گستردهٔ آنها در مدارس، دانش آموزان را درمعرض عقاید، ایده‌ها و افکار گوناگونی قرارمی‌دهند و می‌توانند به مثابه ابزاری اولیه برای شکل‌دهی به نگرشها و رفتارها عمل کنند(نوریان،۱۳۹۳).

در نظام آموزش متمرکز کشور ما که کتابهای درسی به صورت یکسان و به طور همزمان برای همهٔ دانش آموزان مناطق گوناگون در ابعاد وسیع تهیه می‌شوند، نقد و بررسی و تحلیل آنها از زوایای گوناگون از سوی کارشناسان و متصدیان از تدوین تا ارزیابی به منزلهٔ یک الزام مطرح است (مرعشی وهمکاران،۱۳۹۱). در سالهای اخیر، توجه به نیازهای نو در عرصه آموزش دین، رویکردهای جدید در امر آموزش، توجه بیش از پیش به جنبه‌های نگرشی آموزه‌های دینی، لزوم بهره‌گیری از روشهای نوین در تعلیم و تربیت و به کارگیری تربیت دینی به منظور شکل‌گیری رفتارهای مثبت و تقویت احساس دینی ازطریق شناخت دین و تفکر در آن که همه برخاسته و برگرفته از نظرها و پیشنهادهای آموزگاران مجرب، صاحب‌نظران و کارشناسان امر تعلیم و تربیت است، متخصصان تعلیم و تربیت دینی را برآن داشته است تا با برنامه ریزی دقیق در این زمینه دست به کار تهیه برنامه‌ای نوین برای تعلیم و تربیت دینی بزنند. در این زمینه برنامه درسی ملی سندی است که نقشه کلان برنامه‌درسی و چارچوب نظام برنامه‌ریزی درسی کشور را به منظور تحقق بخشیدن به اهداف آموزش و پرورش تعیین و تبیین کرده و به عنوان یکی از زیرنظامهای اصلی سند تحول بنیادین و به منزله نقشه جامع یادگیری، زمینه ایجاد تحول همه جانبه و عمیق در مفاهیم و محتوای آموزشی را نشان داده است. بر اساس رویکرد حاکم بر برنامه درسی، همه پایه‌ها براساس پنج مؤلفه هدف‌گذاری شده اند که عبارت اند از:

۱. تعقل، تفکر و اندیشه‌ورزی
۲. ایمان و باور
۳. علم و معرفت
۴. عمل، کار، تلاش و مجاهدت
۵. اخلاق (تزکیه، عاطفه و ملکات نفسانی)

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

این مؤلفه‌ها، در کتابهای درسی به‌صورت جدیدالتألیف و با محتوایی تکمیلی به رشته تحریر درآمده اند تا با رویکردی تازه در عرصه تعلیم و تربیت، فرزندان ایران اسلامی را با حقایق ناب اسلامی و تربیت الهی آشنا کنند (سند برنامه درسی ملی،۱۳۹۱).

بیان مسئله

تعلیم و تربیت نردبان ترقی جوامع انسانی است و با ملاحظه کشورهای پیشرفته، نقش پررنگ آموزش و پرورش در دستیابی به توسعه نمایان می‌شود. دستگاه تعلیم و تربیت در هر کشور برای آنکه بتواند نقش مهم خود را ایفا کند، نیازمند ملاحظاتی است. ازجمله این ملاحظات، اتخاذ اهداف و آرمانهای صحیح باتوجه به شرایط کشور و تجزیه این اهداف به اهداف خردتر در سطوح مختلف آموزش و پرورش است. تعیین و تعریف هدفها برای تعلیم و تربیت وظیفه ای مهم و همراه با خلاقیت است که مستلزم توجه دقیق به داوریهای ارزشی است(مقدم زاده،۱۳۹۳). آموزش‌وپرورش مبتنی بر هدف نهایی و تقلیل نابرابری بنیادی در فرصتهای تحصیلی و اجتماعی است(بنگتون[1] و همکاران،۲۰۱۲).گولد[2] معتقد است اهداف نظام آموزشی برآمده از فرایند سیاسی-اجتماعی است که در هر برهه زمانی، علایقی بر علایق دیگر ترجیح داده می‌شود. وی دوازده هدف را برمی‌شمارد که در چهار طبقه جای می‌گیرند و می‌گوید: این اهداف تنها منعکس‌کننده یافته‌های پژوهشگران در مدرسه نیست، بلکه تصویری از کمال مطلوب هم به شمار می‌رود. به عقیدهٔ وی، دسته‌بندی اهداف تنها نقطه شروعی برای گفتگو درباره نظام تعلیم و تربیت و ابزاری برای ارزشیابی عملکرد از سوی جامعه محسوب می‌شود(مهرمحمدی،۱۳۸۹). در فرایند برنامه‌ریزی درسی، عنصر هدف، نقش اساسی و جهت دهنده در همه فعالیتهای تربیتی و آموزشی دارد و پس از آن عنصر محتوا به مثابه هسته مرکزی برنامه‌های تعلیم و تربیتی همواره مورد توجه فلاسفه، عالمان و مربیان بوده است(ملکی،۱۳۹۳). براین اساس محتوا را باید یکی از ارکان و عناصر مهم برنامه درسی محسوب کرد که اهداف برنامه درسی به واسطه آن معنادار و قابل آموزش می‌شوند. محتواها باید براساس ملاکها و استانداردهای برنامه‌ریزی درسی ملی، تهیه و تدوین گردد. در الگوی هدف‌گذاری سند برنامه درسی ملی پنج عنصر شایستگی پایه شامل تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق به‌صورت به‌هم‌پیوسته و یکپارچه تبیین و تدوین می‌شوند. این عناصر پنجگانه در شبکه‌ای مفهومی، مرتبط و به هم تنیده تبیین می‌شوند و در فرایند عملی تربیت هر کدام از این عناصر، متناسب با نیازها و شرایط دانش‌آموز می‌توانند سرآغاز سیر تربیتی آنها باشند و سایر عناصر را

1. Bengtsson
2. Gold

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

تقویت و تعمیق نمایند. در میان اینها، عنصر تعقل جنبه محوری دارد و سایر عناصر پیرامون آن تعریف و تبیین می‌شوند که هرکدام از آنها نیز دارای مراتب معینی است(سند برنامه درسی ملی،۱۳۹۱). تربیت یکپارچه عقلی، ایمانی، علمی، عملی و اخلاقی دانش‌آموزان به‌گونه‌ای که بتوانند موقعیت خود را نسبت به خود، خدا، انسانها و نظام خلقت به‌درستی درک و توانایی اصلاح مستمر موقعیت فردی و اجتماعی خویش را کسب نمایند، هدف غائی آموزش و پرورش است. انتظار می‌رود دانش‌آموزان درطی دوره تحصیلات مدرسه‌ای، در مجموعه عناصر پنجگانهٔ الگوی هدف‌گذاری، به مرتبه‌ای از شایستگیهای پایه دست یابند. این شایستگیها بیان تفصیل یافته‌ای از هدف کلی برنامه‌های درسی و تربیتی است (سند برنامه درسی ملی،۱۳۹۱).

یکی از ابزارهای درسی، کتابهای درسی هستند که مانند رسانه‌ای همه‌روزه معلمان و شاگردان از آنها استفاده می‌کنند، لذا گاهی اوقات به‌عنوان تمام برنامه درسی، معلم بر آنها تأکید می‌کند (آلتباخ[1]،۱۹۹۱، به نقل از نوریان،۱۳۸۷). در گزارش یونسکو (۲۰۱۶) آمده است که کتابهای درسی و مواد یادگیری قابلیت انتقال دانش، ایجاد مهارتها و شکل‌دهی به شیوه تعامل فراگیر با جهان را دارند. همچنین منابع موثق اطلاعات از پایین‌ترین سطوح تا بالاترین سطح آموزشی، برای کلاس درس، آزمایشگاه و مراکز یادگیری اجتماعی هستند(یونسکو، ۲۰۱۶). از آنجا که کتاب درسی در ایران مظهر تحولات برنامه درسی و محور آموزش و سنجش به شمار می‌رود، نارساییهای آن در عمل از بنیادی‌ترین معضلهای نظام آموزشی محسوب می‌شوند. در همین زمینه کتابهای هدیه‌های آسمان به‌عنوان یک درس با دنیای متحول فکری، سیاسی، اجتماعی و اخلاقی جامعه، پیوندی مستقیم دارند و تحولات، اندیشه‌ها و عمل دانش‌آموزان را به سرعت متاثر می‌کنند. لذا لازم است شورای برنامه‌ریزی درسی تعلیمات دینی به‌طور مستمر تشکیل شود و برنامه درسی را روزآمد کند. البته تغییرات باید به نحوی انجام گیرد که آموزش را دچار تحولات روزمره نسازد و به اصل تداوم در آموزش لطمه نزند(سلیمان نژاد،۱۳۹۲). در کتابهای هدیه آسمان لازم است تا سرحد امکان جمیع جهات شایستگیهای پایه سند برنامه درسی ملی لحاظ شود. از این رو هدف اساسی پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتابهای هدیه آسمان دوره ابتدایی و میزان همخوانی آنها با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی ملی است تا ضمن روشن شدن موضوع، تصویری مناسب در اختیار مسئولان، برنامه‌ریزان، مؤلفان کتابهای مذکور و سایر علاقه‌مندان قرار گیرد.

1. Altbach

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

در بررسی پیشینه پژوهش مشخص شده است که در چندین پژوهش در تحلیل محتوای کتابهای هدیه‌های آسمان به یکی از پایه‌های تحصیلی توجه شده است. اما پژوهش حاضر به همه پایه‌های دوره ابتدایی پرداخته است. لذا، مهم‌ترین یافته‌های پژوهشی که با موضوع انتخاب محتوا و تحلیل آنها در این کتابها انجام شده است به اجمال ارائه می شود:

یافته‌های پژوهش سمیعی و افضل خانی(۱۳۹۲) باعنوان «بررسی کتاب هدیه آسمانی از منظر فعال و غیرفعال بودن بر اساس روش ویلیام رومی» نشان می‌دهد که متن کتاب هدیه‌های آسمان ششم با ضریب درگیری ۰/۰۲ متنی غیرفعال و غیر پویاست و بیشتر به بیان حقایق و اطلاعات می‌پردازد ولی پرسشهای کتاب، فعال و پویاست هستند و زمینه را برای یادگیری فعال فراهم می‌کنند. بنابراین متن و تصاویر کتاب هدیه‌های آسمان پایه ششم ۹۲-۱۳۹۱ به روش غیرفعال و پرسشها به روش فعال تدوین‌شده است. حسینی مهر (۱۳۹۳) درباره کتابهای پایه ششم ابتدایی از منظر توجه به آموزه‌های دینی، پژوهشی انجام داده و یافته ها حاکی از آن است که در بخش دروس کتاب کار و فناوری هیچ مطلب و مفهومی مرتبط با نمادهای خردگرایی و عقلانیت وجود ندارد ولی در کتابهای آموزش قرآن، هدیه‌های آسمان، فارسی بخوانیم و مطالعات اجتماعی به نمادهای خردگرایی و عقلانیت کمتر توجه گردیده است و غالب مطالب ارائه‌شده از آموزه‌های دینی در بیشتر کتابهای این پایه با تأسی از اسوه‌های حسنه و داستان‌گویی بوده است. قاسمی و کاظمی(۱۳۹۳) در تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه ششم و میزان انطباق آن با مبانی قرآن و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش اظهار می‌دارند از میان حوزه‌های یادگیری به حیطه شناختی به‌ویژه به عنصر دانش بیش از سایر حیطه‌ها توجه گردیده و ارجاع به آیات قرآنی مطلوب بوده است و درنهایت با عنایت به سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، در محتوای کتاب مذکور، فقط یکی از اهداف تفصیلی (تفکر) آن هم به صورت جزئی دارای محتوا بوده و برای اهداف تفصیلی دیگر برنامه‌درسی ملی، محتوایی در کتاب تدوین نشده است. موسوی و نیلی (۱۳۹۳) در پژوهشی که پیرامون «نمود ارزشهای انسانی و اخلاقی در حوزه برنامه‌ریزی درسی بر اساس آموزه‌های دینی» انجام داده اند به این نتیجه رسیده اند که بر مبنای آموزه‌های دینی، معنویت و معنویت‌گرایی، عمده‌ترین وجه و ویژگی یک نظام آموزشی تلقی می‌شود. علیزاده و علوی (۱۳۹۴) در پژوهشی که تحت عنوان «بررسی محتوای کتاب هدیه آسمانی سوم ابتدایی ازمنظر اصول انتخاب محتوای آموزشی در قرآن کریم» انجام دادند به این نتیجه رسیده اند، اصولی که از قرآن کریم برای تحلیل برگزیده شده چهار اصل «هدایت‌کنندگی، انگیزه‌بخشی، تدبرانگیزی و

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

خلاقیت‌پروری» بوده که دو اصل هدایت‌کنندگی محتوا و انگیزه‌بخشی آن در این کتاب از جایگاه مناسبی برخوردار است ولی به اصول تدبرانگیزی و خلاقیت‌پروری توجه کمتری شده است. به‌طور کلی بررسی پژوهشهای صورت گرفته در این زمینه حاکی از آن است که تحلیل محتوای کتابهای دینی نقشی آشکار و بسیار تعیین کننده در بالا بردن بهره‌وری کتابهای دینی آموزش و پرورش و تقویت بنیه مذهبی دانش‌آموزان درمقایسه با سایر متغیرها دارد. یزدیان(۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان "تحلیل محتوای کتاب پیامهای آسمانی پایه هشتم ازلحاظ توجه به هدفهای درسی" به این نتیجه رسیده که میزان توجه متن کتابهای پیامهای آسمانی از لحاظ توجه به شایستگیهای پایه (تعقل، ایمان، علم، عمل، اخلاق) به ترتیب برابر ۱۵، ۱۸، ۲۰، ۱۵ و ۳۲ است که درحد مطلوب است.

پرسشهای پژوهش

پرسش اصلی پژوهش

- همخوانی محتوای کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی ملی (تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق) به چه میزان است؟

پرسشهای فرعی پژوهش

- همخوانی محتوای کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی در مؤلفه تعقل به چه میزان است؟
- همخوانی محتوای کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی در مؤلفه ایمان به چه میزان است؟
- همخوانی محتوای کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی در مؤلفه علم به چه میزان است؟
- همخوانی محتوای کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی در مؤلفه عمل به چه میزان است؟
- همخوانی محتوای کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی در مؤلفه اخلاق به چه میزان است؟

تعریف مفهومی متغیرها

- شایستگیهای پایه: بیان تفصیل یافته ای از هدف کلی برنامه درسی و تربیتی است که دانش‌آموزان طی دوره تحصیلات مدرسه ای در مجموعه عناصر پنجگانه الگوی هدف‌گذاری

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

(تعقل، ایمان، علم، عمل، اخلاق) به مرتبه ای از این شایستگیهای پایه دست می‌یابند (سند برنامه درسی ملی،۱۳۹۱).

- تعقل: درک وجود خود، نیازها، توانمندیها، بصیرت نسبت به آثار و پیامدهای سبک زندگی خود، تدبر در صفات، افعال و آیات خداوند، تدبر در نظام خلقت و شگفتیهای آن.
- ایمان: ایمان آگاهانه به توحید، نبوت، معاد، امامت، عدل، عالم غیب، قرآن، به ارزشمندی و قانونمندی خلقت، به هویت الهی و کرامت انسان و باور به ربوبیت و حضور حکیمانه او.
- علم: شناخت حق تعالی و خود و هویت خویش، علم نسبت به پدیده‌ها و نسبت به روابط، نقشها، علم نسبت به گذشته و حال جوامع بشری، آشنایی با ویژگیهای نظام مردم‌سالار دینی و ...
- عمل: عمل به آموزه‌های دینی و انجام آگاهانه و مومنانه واجبات و ترک محرمات، به‌کارگیری آداب و مهارتها و سبک زندگی اسلامی–ایرانی، به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در کار و زندگی، حفظ و تعالی محیط زیست، میراث فرهنگی و سرمایه‌های طبیعی، مهارت زبان و ادبیات فارسی و زبان عربی و به‌کارگیری مهارتهای یک زبان خارجی.
- اخلاق: رعایت تقوی الهی در تمام شئون زندگی فردی و اجتماعی، متعهد به ارزشهای اخلاقی مانند: صدق، صبر، احسان، حسن‌خلق، ارزشمند دانستن عالم و مخلوقات هستی، التزام به اصول و ارزشهای اخلاقی در استفاده از علوم و فناوریهای نوین(سند برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱).

روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش روش تحلیل محتوا که روشی کمّی، عینی و نظام‌مند برای تحلیل کتابهای درسی است به کار رفته است. واحد تحلیل «جملات» متون کتابهای هدیه آسمان انتخاب شده و سه مرحلهٔ اصلی تحلیل محتوا، یعنی آماده‌سازی و سازمان‌دهی(مرحله قبل از تحلیل)، بررسی مواد(پیام) و پردازش نتایج، کانون توجه این پژوهش بوده است. مرحله اصلی تحلیل محتوا، پردازش داده‌های پیام است که با رمزگذاری پیام و مقوله‌بندی آن، اطلاعات به‌دست‌آمده تحلیل شدند. در این پژوهش سعی شده تا نتایج با روشی جدید پردازش شود. این روش «آنتروپی شانون» نام دارد که در بحث تحلیل محتوا با نگاهی نو داده‌ها را پردازش می‌کند. امروزه برای تحلیل داده‌ها، روشهای بسیار ارائه شده که اساس آنها، محاسبه رتبه درصدی از فراوانی شاخصهاست. در آن روشها، مشکلات محاسباتی بسیار وجود دارد که از اعتبار نتایج پژوهش می‌کاهد. بنابراین با به کار

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

بردن روش آنتروپی شانون در تحلیل داده‌ها نتیجه پژوهش بسیار قوی‌تر و معتبرتر می‌شود، زیرا دارای شاخصی برای اندازه‌گیری عدم اطمینان است که با یک توزیع احتمال بیان می‌شود. بر اساس این روش محتوای کتابهای درسی پایه دوم تا ششم دوره ابتدایی با توجه به پنج مؤلفه از شایستگیهای پایه سند برنامه درسی ملی طبقه بندی شده است. ابتدا پیامها بر حسب مقوله‌ها در قالب فراوانی شمرده شده و با محاسبه فرمولهای سه‌گانه آنتروپی شانون یعنی« ماتریس فراوانی» جدولهای بهنجار شده، محاسبه شده است، سپس «بار اطلاعاتی» هر مقوله هم محاسبه و «ضریب اهمیت» آنها به دست آمده و ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه‌های سند برنامه درسی با هم مقایسه شده است. در این پژوهش واحد ثبت، «جمله» و روش شمارش آن "فراوانی" است و مقوله‌بندیها شامل شایستگیهای پایه پنج عنصر تعقل، ایمان، علم، عمل، اخلاق در سند برنامه درسی ملی است.

جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری در این پژوهش، کتابهای هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۹۵- ۱۳۹۴ بوده است. نمونه منطبق بر جامعهٔ آماری، تمامی جملات متن کتابهای هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی به‌غیر از داستانها بود. حجم نمونه در این پژوهش منطبق با جامعه و شامل ۹۶ درس و مجموعاً ۱۳۸۱ جمله از کل ۵۴۸ صفحه متن کتابها بوده است.

ابزار پژوهش

ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش فرم فیش‌برداری و نیز چک لیست تحلیل محتوای محقق‌ساخته بود. گردآوری اطلاعات با مشاهده و مطالعه کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی، درمطابقت با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی ملی انجام شده است. متن کتابها در یک بازه زمانی شش ماهه مطالعه شده و با کمک چک لیست وارسی شایستگیهای پایه گردآوری شده‌اند. پس از گردآوری نمونه‌های آماری به خلاصه کردن، کدبندی و دسته‌بندی آنها مبادرت شده و درنهایت مورد پردازش قرارگرفته‌اند تا از این طریق زمینهٔ برقراری انواع تحلیلها و ارتباطها میان این داده‌ها به منظور آزمون سؤالهای پژوهش فراهم آید. در این فرایند، جداول توزیع فراوانی و نمودارهای آمار توصیفی به ازای هر درس تنظیم و واحدهای محتوا مورد شمارش و تحلیل با روش آنتروپی شانون قرار گرفته اند. روایی به این صورت بود که محتوای چک لیست طبق شایستگیهای پایه به نظر اساتید رسیده و روایی آن پس از اعمال نظرات اصلاحی مورد تایید قرار گرفته است. برای برآورد پایایی، کتابهای حاضر پنج بار مطالعه و پس از تسلط کامل بر متن، تحلیل

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

شده اند. پس از آن با فاصله بیست روز کتابها مجدداً تحلیل شده اند و میزان ضریب همبستگی ۹۰ درصد مشخص شده است.

یافته‌های پژوهش

تحلیل کمّی و کیفی کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم با هدف تعیین میزان انطباق آنها با شایستگیهای سند برنامه درسی ملی بر اساس پنج مؤلفهٔ تعقل، ایمان، علم، عمل اخلاق انجام گرفته است. مجموع فراوانی و درصدهای به‌دست‌آمده برحسب مؤلفه در کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول ۱: توزیع فراوانی پنج مؤلفه کتابهای درسی هدیه‌های‌آسمان پایه دوم تا ششم

مؤلفه / کتاب	تعقل	ایمان	علم	عمل	اخلاق	جمع کل جملات	جملات غیرمرتبط
کتاب پایه دوم	۲۱	۴۱	۵۰	۱۳	۲۷	۱۵۲	۰
کتاب پایه سوم	۶۸	۴۵	۹۳	۳۷	۱۷	۲۶۰	۱
کتاب پایه چهارم	۸۷	۶۱	۱۰۱	۴۱	۱۹	۳۰۹	۰
کتاب پایه پنجم	۷۹	۷۵	۱۲۵	۶۹	۱۹	۳۶۷	۲
کتاب پایه ششم	۵۷	۵۷	۱۱۲	۴۵	۲۲	۲۹۳	۰
جمع	۳۱۲	۲۷۹	۴۸۱	۲۰۵	۱۰۴	۱۳۸۱	۳

نتایج جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که در کل کتابهای هدیه آسمان پایه دوم تا ششم به ترتیب به مؤلفه‌های تعقل ۳۱۲ مورد، ایمان ۲۷۹ مورد، علم ۴۸۱ مورد، عمل ۲۰۵ مورد و اخلاق ۱۰۴ مورد، توجه شده و کمترین توجه به مؤلفه اخلاق و بیشترین توجه به مؤلفه علم بوده است.

در جدول فراوانی مربوط به هر عنصر با کتابهای درسی هدیه آسمان پایه دوم تا ششم مشخص‌شده که عنصر تعقل در مجموع کل کتابها ۳۱۲ مورد (۲۲/۶ درصد از کل فراوانی مشاهده‌شده) از مجموع ۱۳۸۱ مورد است. عنصر ایمان در مجموع کتابهای درسی هدیه آسمان ۲۷۹ مورد (۲۰/۲ درصد از کل فراوانی مشاهده‌شده)، عنصر علم ۴۸۱ مورد (۳۴/۸۴ درصد از کل فراوانی مشاهده‌شده)، عنصر عمل ۲۰۵ مورد (۱۴/۸۵ درصد از کل فراوانی) و همچنین اخلاق ۱۰۴ مورد (تنها ۷/۵۳ درصد از کل فراوانی) مشاهده‌شده است. بنابراین در مجموع فراوانی کمترین فراوانی مربوط به اخلاق و بیشتری فراوانی مربوط به مؤلفه علم است.

جدول ۲: کمترین و بیشترین فراوانی عناصر پنجگانه

کتاب	کمترین فراوانی	بیشترین فراوانی
هدیه آسمان پایه دوم	عنصر عمل	عنصر علم
هدیه آسمان پایه سوم	عنصر اخلاق	عنصر علم
هدیه آسمان پایه چهارم	عنصر اخلاق	عنصر علم
هدیه آسمان پایه پنجم	عنصر اخلاق	عنصر علم
هدیه آسمان پایه ششم	عنصر اخلاق	عنصر علم

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

براساس روش آنتروپی شانون مقادیر بار اطلاعاتی داده‌ها در جدول شماره ۳ آورده شده است. سپس بر اساس مرحله سوم روش آنتروپی شانون ضریب اهمیت مؤلفه‌ها در جدول شماره ۴ به‌دست آمده است و مشخص می‌شود که به‌طورکلی بیشترین میزان توجه و اهمیت در هریک از کتابها به کدام مؤلفه تعلق دارد.

جدول ۳: مقادیر بار اطلاعاتی داده‌های مؤلفه‌ها در کتابهای هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم

مؤلفه‌ها	تعقل	ایمان	علم	عمل	اخلاق
مقدار بار اطلاعاتی پایه دوم	۰/۰۸۱۳	۰/۱۳۱	۰/۰۶۰	۰/۰۹۵۳	۰/۰۳۷۱
مقدار بار اطلاعاتی پایه سوم	۰/۰۴۳۶	۰/۰۲۹۲	۰/۰۴۵	۰/۱۰۱	۰/۰۵۶
مقدار بار اطلاعاتی پایه چهارم	۰/۱۸۶	۰/۰۶۲	۰/۰۵۷	۰/۱۴۳	۰/۰۵۱
مقدار بار اطلاعاتی پایه پنجم	۰/۰۴	۰/۰۵۷	۰/۰۴۱	۰/۱۸۴	۰/۱۳۷
مقدار بار اطلاعاتی پایه ششم	۰/۰۶۲	۰/۰۳۴	۰/۰۷۰	۰/۱۳۲	۰/۱۱

در مرحلهٔ پایانی، ضریب اهمیت مؤلفه‌های برنامه درسی با استفاده از فرمول مرحله سوم روش آنتروپی شانون به‌دست‌آمده است و هر مقوله که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد از درجه اهمیت بیشتر برخوردار است.

جدول۴: ضریب اهمیت مؤلفه‌ها در کتاب هدیه آسمان پایه دوم تاششم

مؤلفه‌ها	تعقل	ایمان	علم	عمل	اخلاق
ضریب اهمیت پایه دوم	۰/۱۹۸۱	۰/۳۲۵۷	۰/۱۶۱۶	۰/۲۳۲۹	۰/۰۹
ضریب اهمیت پایه سوم	۰/۱۵۴۵	۰/۱۱۲۷	۰/۱۵۴	۰/۳۸۸	۰/۱۹۲
ضریب اهمیت پایه چهارم	۰/۳۷۵	۰/۱۲۷	۰/۱۱۴	۰/۲۸۷	۰/۱۰۲
ضریب اهمیت پایه پنجم	۰/۰۸۷	۰/۱۲۴	۰/۰۸۹	۰/۴۰۱	۰/۲۹۸
ضریب اهمیت پایه ششم	۰/۱۵	۰/۰۸۳	۰/۱۷	۰/۳۲۳	۰/۲۷۴

جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که در کتابهای هدیه آسمان پایه دوم بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه ایمان (۰/۳۲۵۷) و کمترین ضریب اهمیت برای مؤلفه اخلاق (۰/۰۹) به‌دست‌آمده است. در کتاب هدیه آسمان پایه سوم بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه عمل (۰/۳۸۸) و کمترین ضریب اهمیت برای مؤلفه ایمان (۰/۱۱۲) به‌دست‌آمده است. در کتاب هدیه آسمان پایه چهارم بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه تعقل (۰/۳۷۵) است و کمترین ضریب اهمیت برای مؤلفه اخلاق (۰/۱۰۲) به‌دست‌آمده است. در کتاب هدیه آسمان پایه پنجم بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه عمل (۰/۴۰۱) است و کمترین ضریب اهمیت برای مؤلفه تعقل (۰/۰۸۷) به‌دست‌آمده است. در کتاب هدیه‌های آسمان پایه ششم بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه عمل (۰/۳۲۳) است و کمترین ضریب اهمیت برای مؤلفه ایمان (۰/۰۸۳) به‌دست‌آمده است.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

پس از مشخص شدن فراوانی داده‌ها در جداول ۱-۴، داده‌های این جداول بر اساس روش آنتروپی شانون به‌صورت داده‌های هنجار شده درآمده و پس از نرمال‌سازی مقدار بار اطلاعاتی هر یک از مؤلفه‌ها در جدول شماره ۵ به صورت کلی به‌دست‌آمده است.

جدول ۵: مقادیر بار اطلاعاتی مؤلفه‌های برنامه درسی در کل صفحات کتابهای هدیه آسمان پایه دوم تا ششم

مؤلفه‌ها	تعقل	ایمان	علم	عمل	اخلاق
مقدار بار اطلاعاتی کتاب دوم تا ششم	۰/۰۵۱	۰/۰۱۵	۰/۰۲۵	۰/۰۶۶	۰/۰۰۸

در مرحله پایانی ضریب اهمیت مؤلفه‌های برنامه درسی با استفاده از مرحله سوم روش آنتروپی شانون به‌دست‌آمده و هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد از درجه اهمیت بیشتر برخوردار است.

جدول۶: مقادیر ضریب اهمیت مؤلفه‌های برنامه درسی در کل صفحات کتابهای هدیه آسمانی پایه دوم تا ششم

مؤلفه ها	تعقل	ایمان	علم	عمل	اخلاق
ضریب اهمیت کتاب دوم تا ششم	۰/۳۰۹	۰/۰۹۱	۰/۱۵۲	۰/۴۰	۰/۰۴۸

جدول شماره ۶ نشان می‌دهد که در کتابهای هدیه آسمانی پایه دوم تا ششم بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه عمل است و کمترین ضریب اهمیت برای مؤلفه اخلاق به‌دست‌آمده است. به‌طورکلی مؤلفه‌های تعقل و عمل بیشترین و ایمان و اخلاق کمترین ضریب اهمیت را داراست.

در پاسخگویی به سؤال اصلی پژوهش یعنی همخوانی محتوای کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی ملی (تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق) به چه میزان است؟ نتایج ضریب اهمیت کتابهای هدیه آسمان پایه دوم تا ششم در جدول شماره ۶ به دست آمده که کمترین ضریب اهمیت با ۰/۰۴۸ مربوط به مؤلفه اخلاق و بیشترین ضریب اهمیت با ۰/۴۰ مربوط به مؤلفه عمل است. در نتیجه می‌توان گفت که با توجه به محوری بودن دو مؤلفه تعقل و ایمان در سند برنامه درسی ملی، بر اساس یافته‌ها توزیع عناصر پنجگانه در بعضی از محتوای کتابها و واحدهای تحلیل با هدف کلی در سند برنامه درسی ملی کمتر منطبق بود، زیرا ضریب اهمیت در مؤلفه‌های تعقل و عمل بیشترین و ایمان و اخلاق کمترین به دست آمده است. در مجموع میزان اهمیت به مؤلفه تعقل از شایستگیهای پایه در کتابهای هدیه آسمان، درحد مطلوب است، اما در مؤلفه ایمان در حد مطلوب نیست.

در پاسخ به سؤال فرعی اول پژوهش یعنی همخوانی محتوای کتابهای درسی هدیه آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی با شایستگیهای پایه سندبرنامه درسی در عنصر تعقل به چه میزان است؟ نتایج ضریب اهمیت کتابهای هدیه آسمان پایه دوم تا ششم به تفکیک کتابها در زمینهٔ مؤلفه تعقل در

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

جدول شماره ۴ به دست آمده است، سپس در جدول شماره ۵ و ۶ مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت این مؤلفه در کل کتابها محاسبه و ضریب اهمیت ۰/۳۰۹ حاصل شده که نشان می‌دهد میزان اهمیت به مؤلفه تعقل از شایستگیهای پایه در کتابهای هدیه آسمان، درحد مطلوب است.

در پاسخ به سوال فرعی دوم پژوهش یعنی همخوانی محتوای کتابهای درسی هدیه آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی در بعد ایمان به چه میزان است؟ نتایج ضریب اهمیت کتابهای هدیه آسمان پایه دوم تا ششم به تفکیک کتابها در زمینهٔ عنصر ایمان در جدول شماره ۴ به دست آمده است. سپس در جدول شماره ۵ و۶ مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه ایمان در کل کتابها محاسبه شده و عنصر ایمان از ضریب اهمیت ۰/۰۹۱ برخوردار است که نشان می‌دهد با توجه به محوریت این عنصر در سند میزان اهمیت مؤلفه ایمان از شایستگیهای پایه در کتابهای هدیه آسمان، درحد مطلوب نیست.

در پاسخ به سؤال فرعی سوم پژوهش یعنی همخوانی محتوای کتابهای درسی هدیه آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی در مؤلفه علم به چه میزان است؟ نتایج ضریب اهمیت کتابهای هدیه آسمان پایه دوم تا ششم به تفکیک کتابها در زمینهٔ عنصر علم در جدول شماره ۴ به دست آمده است. سپس در جدول شماره ۵ و ۶ مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه علم در کل کتابها محاسبه شده و عنصر علم از ضریب اهمیت ۰/۱۵۲ برخوردار است که نشان می‌دهد میزان اهمیت به مؤلفه علم از شایستگیهای پایه در کتابهای هدیه آسمان، درحد مطلوب است.

درپاسخ به سوال فرعی چهارم پژوهش یعنی همخوانی محتوای کتابهای درسی هدیه آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی در مؤلفه عمل به چه میزان است؟ نتایج ضریب اهمیت کتابهای هدیه آسمان پایه دوم تا ششم به تفکیک کتابها درزمینهٔ عنصر عمل در جدول شماره ۴ به دست آمده است. سپس در جدول شماره ۵ و ۶ مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه عمل در کل کتابها محاسبه شده و عنصر عمل از ضریب اهمیت ۰/۴۰ برخوردار است که نشان می‌دهد میزان اهمیت به مؤلفه عمل از شایستگیهای پایه در کتابهای هدیه آسمان، در حد مطلوب است.

در پاسخ به سوال فرعی پنجم پژوهش یعنی همخوانی محتوای کتابهای درسی هدیه آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی در مؤلفه اخلاق به چه میزان است؟ نتایج ضریب اهمیت کتابهای هدیه آسمان پایه دوم تا ششم به تفکیک کتابها در زمینهٔ عنصر اخلاق

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

در جدول شماره ۴ به دست آمده است. سپس در جدول شماره ۵ و ۶ مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه اخلاق در کل کتابها محاسبه شده و عنصر اخلاق از ضریب اهمیت ۰/۰۴۸ برخوردار است که نشان می‌دهد میزان اهمیت به مؤلفه اخلاق از شایستگیهای پایه در کتابهای هدیه آسمان، در حد مطلوب نیست.

بحث و نتیجه‌گیری

محتوای آموزشی یکی از عناصر مهم در نظام آموزشی است که نیاز به توجهی روزافزون و پیوسته دارد، زیرا محتواست که در ذهن و افکار دانش‌آموزان جای می‌گیرد و ذهن آنها را درگیر می‌سازد و در ساختن نگرش و رفتار آنها تاثیرگذار است؛ بنابراین لازم است برای هر جزء کلمات، جملات و مفاهیمی که در کتابهای آموزشی مطرح می‌شود و قرار است بخشی از آینده دانش‌آموزان را بسازد، به صورت عمیق و دقیق برنامه‌ریزی شود. در این میان باید به سند برنامه درسی ملی که موثق‌ترین منبع در امر انتخاب محتوای آموزشی و تربیتی است، توجه و دقت کافی به عمل آید.

هدف پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتابهای هدیه آسمان پایه دوم تا ششم دوره ابتدایی(۱۳۹۵) از نظر میزان همخوانی آنها با شایستگیهای پایه سند برنامه درسی ملی بوده است. نتایج نشان داده که در متن کتابهای هدیه آسمان پایه دوم تا ششم،۳۱۲ جمله به ارائه شایستگی پایه تعقل پرداخته و این مؤلفه با بار اطلاعاتی ۰/۰۵۱و ضریب اهمیت ۰/۳۰۹ نشان می‌دهد که میزان اهمیت به مؤلفه تعقل دراین کتابها درحد مطلوب است. این یافته‌ها با نتایج پژوهش یزدیان(۱۳۹۶) که بیان داشته توجه به عنصر تعقل در متن کتابهای هدیه‌های آسمان پایه هشتم از درصد فراوانی خوبی برخوردار است همسوست، در حالی که با پژوهش حسینی‌مهر (۱۳۹۳) که درباره کتابهای پایه ششم ابتدایی از منظر توجه به آموزه‌های دینی انجام و گزارش داده است که در کتابهای آموزش قرآن، هدیه آسمانی، فارسی، مطالعات اجتماعی و کتاب کار، به خردگرایی و عقلانیت توجه نگردیده است و غالب مطالب ارائه‌شده از آموزه‌های دینی در بیشتر کتابهای این پایه با تأسی از اسوه‌های حسنه و داستان‌گویی بوده است، همسو نیست.

درمورد مؤلفه ایمان ۲۷۹ جمله به ارائه شایستگی پایه این عنصر پرداخته است که با بار اطلاعاتی ۰/۰۱۵از تعادل خوبی برخوردار نیست و ضریب اهمیت ۰/۰۹۱ نشان می‌دهد که میزان اهمیت به مؤلفه ایمان در کتابهای هدیه آسمان درحد مطلوب نیست. یافته‌های مطالعه حاضر با پژوهش علیزاده و علوی(۱۳۹۴) که تحت عنوان «کتاب هدیه آسمانی سوم ابتدایی ازمنظر اصول انتخاب محتوای آموزشی در قرآن کریم» انجام داده و به این نتیجه رسیده اند که دو اصل

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]
[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

هدایت‌کنندگی محتوا و انگیزه‌بخشی آن در این کتاب از جایگاهی مناسب برخوردار است ولی به اصول تدبرانگیزی و خلاقیت‌پروری توجه کمتری شده است، ناهمسوست.

در مورد مؤلفه علم ۴۸۱ جمله به ارائه شایستگی پایه این عنصر پرداخته و با بار اطلاعاتی ۰/۰۲۵ از تعادل خوبی برخوردار است و با ضریب اهمیت ۰/۱۵۲ نشان می‌دهد که میزان اهمیت به مؤلفه علم در کتابهای هدیه آسمان درحدمطلوب است. این یافته‌ها با نتایج پژوهش قاسمی و کاظمی(۱۳۹۳) که گزارش داده اند در تحلیل محتوای کتابهای درسی هدیه‌های آسمان پایه ششم و میزان انطباق آن با مبانی قرآن و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش از میان حوزه‌های یادگیری به حیطه شناختی به ویژه به طبقه دانش و علم بیش از سایر حیطه‌ها توجه شده است، همسوست.

در مورد مؤلفه عمل ۲۰۵ جمله به ارائه شایستگی این عنصر پرداخته و با بار اطلاعاتی۰/۰۶۶ از تعادل خوبی برخوردار است و با ضریب اهمیت ۰/۴۰ نشان می‌دهد که میزان اهمیت به مؤلفه عمل در کتابهای هدیه‌های آسمان، درحدمطلوب است. این یافته‌ها با نتایج پژوهش یزدیان(۱۳۹۶) که گزارش داده توجه به عنصر عمل در متن کتابهای هدیه‌های آسمان پایه هشتم از درصد فراوانی خوبی برخوردار است، همسوست.

در زمینه مؤلفه اخلاق که ۱۰۴ جمله به ارائه شایستگی پایه این عنصر پرداخته است، با بار اطلاعاتی ۰/۰۰۸ از تعادل کمی برخوردار بوده و با ضریب اهمیت ۰/۰۴۸ نشان می‌دهد که میزان اهمیت به مؤلفه اخلاق در کتابهای هدیه‌های آسمان در حد مطلوب نیست. یافته‌ها با نتایج پژوهش علیزاده و علوی(۱۳۹۴) همسو و با پژوهشی که موسوی و نیلی(۱۳۹۳) پیرامون «نمود ارزشهای انسانی و اخلاقی در حوزه برنامه‌ریزی درسی بر اساس آموزه‌های دینی» انجام داده و به این نتیجه رسیده اند که بر مبنای آموزه‌های دینی و معنویت‌گرایی، این وجه عمده‌ترین خصیصه یک نظام آموزشی است، ناهمسوست.

درمجموع از نتایج ذکر شده می‌توان این‌گونه استنباط کرد که این کتابها در زمینه شایستگیهای پایه روند کیفیتی رو به بهبودی داشته اند و نظر توجه به مؤلفه تعقل که در سند برنامه درسی ملی از محوریت مرکزی برخوردار است درحد مطلوبی توزیع شده اند و همچنین مؤلفه‌های علم و عمل از جایگاهی نسبتاً خوب برخوردارند، اما توجه نسبت به شایستگیهای پایه مؤلفه‌های ایمان و اخلاق در حد مطلوب نیست و لازم است توجه به این مؤلفه‌ها مورد توجه دست اندرکاران و مولفان کتابهای درسی قرارگیرد. نارسایی موجود در توجه به شایستگیهای پایه سند برنامه درسی

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

ملی می‌تواند بخشهای گوناگون آموزشی دوره ابتدایی را تحت الشعاع قرار دهد و آثار و پیامدهای نامطلوبی ایجاد کند.

پیشنهادها

با توجه به اهمیت شایستگیهای پایه سند برنامه درسی ملی و تاکید بر اجرای این اهداف و عناصر کتابهای درسی هدیه‌های آسمان، دو پیشنهاد ارائه می‌شود:

۱.محتوای برنامه‌درسی تهیه شده، کاملاً طبق بودجه‌بندی هدف–محتوا، در مرحله طراحی برنامه درسی کتابهای هدیه‌های آسمانی باشد تا محتوا بیشترین انطباق را با شایستگیهای پایه سند داشته باشد.

۲.در تدوین کتابهای هدیه‌های آسمانی به حفظ تعادل در شایستگیهای پایه اخلاق و ایمان توجه بیشتر به عمل آید تا رفتار معنوی و مذهبی فراگیران به طور مناسب پرورش یابد.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

منابع

جام‌خانه، کیوان. (۱۳۹۰). *تربیت اخلاقی دوره ابتدایی و تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی بخوانیم*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه ریزی آموزشی، دانشگاه کردستان.

حسینی‌مهر، علی. (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتب پایه ششم ابتدایی ازمنظر توجه به آموزه‌های دینی. در *مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی*، قم، ۵۵۶-۵۶۹.

دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۹۱). *برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران*، مصوبه اسفند ۱۳۹۱. تهران: شورای عالی آموزش و پرورش با همکاری سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.

سجادی، سیدمهدی. (۱۳۸۴). تبیین و ارزیابی رویکرد عقلانی به تربیت دینی(قابلیتها وکاستی‌ها). *نوآوری‌های آموزشی*، ۴ (۱۱)، ۲۶-۴۶.

سلیمان‌نژاد، اکبر. (۱۳۹۲). *روش‌های تدریس تعلیمات دینی(هدیه آسمانی)*. تهران: سمت.

سمیعی، اعظم و افضل‌خانی، مریم. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب هدیه آسمانی پایه ششم دوره ابتدایی از منظر فعال و غیرفعال بودن براساس روش ویلیام رومی در سال تحصیلی۹۲-۱۳۹۱. *پژوهش‌های برنامه درسی*، ۳(۲)، ۱۱۹-۱۳۶.

شکاری،عباس؛ رحیمی، حمید و غربا، مبینا. (۱۳۹۳). آسیب شناسی تربیت اخلاقی از منظر برنامه درسی پنهان (موردپژوهشی: دانشگاه کاشان). *مطالعات برنامه درسی آموزش عالی*، ۵ (۹)، ۱۲۴-۱۴۳.

عریضی، حمیدرضا و عابدی، احمد. (۱۳۸۲). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر حسب سازهٔ انگیزه پیشرفت. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۲ (۵)، ۲۹-۵۲.

علیزاده، مژده و علوی، سید علیرضا. (۱۳۹۴). بررسی محتوای کتاب هدیه آسمانی مقطع سوم ابتدایی‌از منظر اصول انتخاب محتوای آموزشی در قرآن کریم. *اسلام و پژوهش‌های تربیتی*، ۷ (۱)،۷۱-۹۰.

فتحی‌واجارگاه، کوروش. (۱۳۹۲). *برنامه درسی به سوی هویت‌های جدید: شرحی بر نظرات معاصر برنامه درسی*. تهران: آییژ.

قاسمی، حسین و کاظمی، محمود. (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه آسمان پایه ششم ابتدایی و میزان انطباق آن با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. *نوآوری‌های آموزشی*،۱۳ (۵۲)، ۱۰۰-۱۱۶.

کشاورز، سوسن. (۱۳۸۷). شاخص‌ها و آسیب‌های تربیت دینی. *دوفصلنامه تربیت اسلامی*، ۳ (۶)، ۹۳-۱۲۲.

مرعشی، سیدمنصور؛ هاشمی، سیدجلال و مقیمی‌گسک، اعظم. (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کتابهای درسی بخوانیم و بنویسیم و هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی براساس معیارهای برنامه درسی«فلسفه برای کودکان». *تفکر کودک*، ۳(۱)، ۶۹-۸۹.

مقدم‌زاده، علی. (۱۳۹۳). *بررسی جایگاه مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در اهداف مصوب دوره متوسطه و راهکارهای موثر نهادینه‌سازی آن در مدارس از نظر دبیران شهر قم*. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی، تهران، دانشگاه شاهد.

ملکی، حسن. (۱۳۹۳). *مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش متوسطه*. تهران: سمت.

موسوی، ستاره و نیلی، محمدرضا. (۱۳۹۳). تحلیل و بررسی نمود ارزشهای انسانی و اخلاقی در برنامه درسی براساس آموزه‌های دینی. *مجله مهندسی فرهنگی*، (۷۹)،۱۲۳-۱۴۲.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

مهرمحمدی، محمود. (۱۳۸۹). *برنامه درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها* (ویراست دوم). تهران: سمت.

نصیری، فخرالسادات؛ ایزدی‌معز، شیرین؛ فلاحی، احمدحسین و شمخانی، اژدر. (۱۳۹۰). درونی کردن ارزش‌های اسلامی در میان دانش آموزان از دیدگاه مربیان تربیتی (مطالعه موردی دبیرستان‌های شهر همدان). *فصلنامه مهندسی فرهنگی*، *۶* (۵۷-۵۸)، ۷۴-۸۵.

نوریان، محمد. (۱۳۸۷). بررسی چگونگی به کارگیری اصل تاکید در طراحی تصاویر کتابهای درسی پایه دوم و پنجم دوره ابتدایی. *اندیشه‌های نوین تربیتی*، ۴ (۳) ، ۱۲۷-۱۴۴.

_____ (۱۳۹۰). *تحلیل محتوای رسانه‌های آموزشی با تأکید بر کتابهای درسی*. تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد جنوب.

_____ (۱۳۹۳). *راهنمای عملی تحلیل محتوای کتابهای درسی دوره ابتدایی*. تهران: شورا.

یزدیان، فاطمه. (۱۳۹۶). *تحلیل محتوای کتاب پیام‌های آسمان پایه هشتم از لحاظ توجه به هدف‌های درسی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب.

Altbach, P.C. (1991). *Textbook in American society: Politics, policy, and pedagogy*. Albany, NY: State University of New York Press.

Bengtsson, J., van den Berg, A., Gras, A., Hake, B.J., Lister, I., & Zimmer, J. (2012). *Does education have a future? The political economy of social and educational inequalities in European society*. The Netherlands: Springer.

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2016). *Sustainable development: a strategy for people, planet and prosperity*. Paris: UNESCO.

[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]

[DOR: 20.1001.1.26766728.1397.15.3.3.5]
[Downloaded from qjfr.ir on 2026-11-16]